

Most između Brexita i Trumpa

„Odviše se brzo mijenjamo da bismo se upoznali.“

Vlado Gotovac, Znak srca na slobodi

*„Kolo od sreće uokoli vrteći se ne pristaje,
tko bi gori, eto je doli, a tko doli, gori ustaje.“*

Ivan Gundulić, Osman

Godina 2016. priredila je povjesničarima tone građe. Nekad vrijeme prolazi fjakasto, no pobjegla je godina bila doista krcata prekretnicama. Iako je skoro nemoguće iz kolopleta povijesnih događanja izolirati samo jednu struju, samo jedno područje, kao da društvena zbilja nije nerazmrsivo isprepletena, posao je ekonomista u svim tim događanjima promatrati ekonomsku podlogu, ekonomske temelje, povode i uzroke. I kako papa Franjo lijepo uočava, ekonomska podloga postala je ključna u svim sferama života i u praksi nadvladava one koji se opiru idejama da je najvažnija stvar u svemiru novac, da su financije iznad čovjeka i da se zemlja ne vrti oko svoje osi nego oko novca. Tako se i u osi ključnih povijesnih događaja 2016. može uočiti ekonomska vertikala.

Građani su Velike Britanije na referendumu izglasali izlazak iz Europske unije (Brexit). Ekonomisti su uočili sljedeće: što je bio niži ekonomski položaj bjeloputih Britanaca, veći je bio postotak za Brexit. Također, regije koje je globalizacija zaboravila, izostavila, koje su radna mjesta napustila, u prosjeku su bile naklonjenije Brexitu.

U Americi je pobijedio Trump. Gdjetko bi prije rekao da je izgubila Clinton, no to je stvar točke gledišta. Trump se uglavnom financirao sam i sitnim prilozima glasača, Clinton se uglavnom financirala golemim donacijama bogataša i korporacija. Trump se obraćao radnicima, nižim slojevima koji su bili zapostavljeni, koji su izgubili radna mjesta u industriji, ruralnim krajevima koje je pregazila globalizacija. Obuhvatio je glasove onih koji su daleko od elite, koji su izgubili normalne poslove i dostojanstvo. Govorio je, među ostalim, i o tome da korporacije trebaju voditi računa o lokalnim zajednicama prije nego o globalnom profitu. Clinton je kampanju započela zatvorenim sastankom s čelnicima financijske industrije na Wall Streetu.

U Hrvatskoj je na snazi dobila treća opcija – Most. Premda nisu osvojili većinu, nametnuli su se većini nasuprot koje su gradili svoj profil. Razmontirali su vrhove obje najveće političke stranke. Iako nerazrađen u detaljima, i njihov je ekonomski program bio „promjena“; promjena koja se mogla široko tumačiti, no prije svega promjena ustaljenih obrata „malo vi pa malo mi“ (a u suštini jedno te isto). Promjena političke elite znači i ekonomski zaokret jer je domaća politička vrhuška ujedno i ekonomska; bilo kao imućnici na vlasti koji kroz javnu službu guraju privatni interes, bilo kao lúci kojima kampanje financiraju imućnici kojima se ovi kasnije odužuju.

Referendum u Italiji o ustavnim promjenama kojim se temeljito pokušalo izmijeniti ustrojstvo političkih vlasti Talijani su odbili. Mnogi su to protumačili i kao glas protiv EU, kao glas protiv onih koji se zalažu za veću integraciju unije. Dijelom je to stoga što je neuspjeh Renzija uspjeh Pokreta pet zvjezdica, stranke koja je naglo postala široko popularna u Italiji, a koja se (među ostalim) zalaže da Italija napusti euro kao jedinstvenu valutu, i bila je protiv ovoga referenduma.

Što im je zajedničko, i Brexitu, i Trumpu, i Mostu, i referendumu u Italiji? Zalaganje odozdo protiv plutokracije, artikulacija glasova zapostavljenih, zaboravljenih, ignoriranih, gubitnika u vrtlogu globalizacije i visoke korupcije koju se eufemistički naziva „ortačkim kapitalizmom“. Oni ne sudjeluju u koristima ekonomskog sustava i prestalo im je jedino sudjelovati na izborima i referendumima. Mnogi od onih koji su glasovali za Brexit i za Trumpa glasovali su ne za Brexit i za Trumpa, nego protiv ekonomskog modela koji im je uzeo radna mjesta i preselio ih u inozemstvo, glasovali su protiv ekonomsko-političkog establišmenta koji ima najviše koristi od ekonomskih politika koje zagovaraju (liberalizacija, globalizacija, financijalizacija) dok oni, nezaposleni, u svom susjedstvu gledaju ruine industrije u kojoj su nekad radili. Odлучili su gurnuti štap u žbice biciklu kojega si ne mogu priuštiti i kojega voze samo odabrani; onima koji su bicikl naslijedili ili kupili otetim (rjeđe uštedjeli za nj), onima koji s naslovnica pričaju o tome kako je predivno biciklirati, ali nikad ne ponude đir. Ne participiraju u ekonomskim koristima koje je za sebe aranžirala elita, a na izborima i referendumima trebali bi zaokružiti za te iste aranžmane? Da, baš.

GLAVNI TEKST

Kako su se samo mediji prije ismijavali i iščuđavali Farageu, Trumpu, Mostu, Beppeu Grillu! Ali poslije, nakon što se dogodilo ono što im je bilo nezamislivo nastade šok i nevjerica. To zorno prikazuje koliko su ti isti mediji postali otuđeni od onih kojima su namijenjeni, a koliko su pretvoreni u servis promoviranja interesa svojih vlasnika i kupaca oglasnog prostora. A vlasnici savjetuju šutljivi konformizam i prihvaćanje „realnosti“ na način na koji ju oni definiraju. Nikako drugačije.

„Realnost“ je da su radna mjesta odlepršala u Kinu ili tko zna gdje, jer je to tako bolje za ekonomiju u cjelini. „Realnost“ je da je to neizbježno. Ekonomska globalizacija je „realnost“. Tržišna ekonomija kroz nadmetanje sudionika vodi do nižih cijena od kojih svi imaju koristi, i to je „realnost“. Sve su to definicije ekonomskih politika koje su češće plod ideologije nego robusno razrađenih znanstvenih modela. Više od pola ekonomskih znanstvenih radova u renomiranim, etabliranim časopisima ne daju se replicirati (Chang i Li, 2015.)! To znači da su rezultati tih istraživanja vjerojatno sasvim slučajno ispali takvi kakvi su ispali, da su mogli biti i sasvim drugačiji i da se iz tih istraživanja ne da ništa čvrsto zaključiti. A ekonomska politika temelji se na takvim "znanstvenim" istraživanjima, na modelima objavljenim u takvim radovima i časopisima.

Ideologija je, dakle, ključna za razumijevanje ekonomskih pojava. Skup ideja koje su se agresivno nametale proteklih desetljeća s egidom „alternative nema“ potekle su mahom iz akademskih krugova, istih onih koji, kako vidimo, izrađuju „neponovljiva“ istraživanja. Jedna od ideja koja se prometnula u dogmu jest globalizacija, a kad je globalizacija postala koncept koji „nema alternative“ pretvorila se u ideološku diktaturu.

Diktator koji ima moć diktira i istinu; on proklamira što je istina. Potrošački kapitalizam nije diktatura pojedinca, kapitalizam je diktatura potrošača instrumentaliziranih i manipuliranih kroz popularnu kulturu. Isprazna popularna kultura potiče konformizam, zazire od kritičkog mišljenja i produkt je kapitalističke mašinerije koja je u vlasništvu uskog kruga privilegiranih. Ona je vanbračno dijete medija i tržišta; roditelja koji narodu serviraju što mora jesti, što odjenuti, što mora misliti i za koga treba glasovati. No, građani su se regrupirali i povezali putem Interneta. Internet nagriza i demontira takvu diktaturu i kulturu postajući najvažniji prostor koji, podrivajući klasične komercijalne medije, podriva i njihove vlasnike –

okoštale ekonomsko-političke elite. Internet je taj koji je artikulirao i omasovio rascjepkana mišljenja zapostavljene, sustavno ignorirane većine koju su masovni (*mainstream*) mediji pokušali hipnotizirati sugestijom da je sasvim normalno što je lokalna industrija propala i da je *hej-skroz-okej* da ono što smo do jučer sami proizvodili sada prave „mravi“ bez ljudskih prava na drugom kraju svijeta, negdje valjda u Aziji, pritom ubijajući prirodni okoliš i za sebe i za cijeli planet, jer je taj proizvod sad bitno jeftiniji. Ne samo da je jeftiniji, nego dolazi i u više boja, sa šljokicama. Hej-okej! LOL!... Nije zato ni najmanje čudno što se Internet želi staviti pod nadzor, što ga se želi ograničiti i kontrolirati kako bi se podjarmila masa koja se njime služi za namjene koje privilegiranim ne odgovaraju.

Sužavanje i postupni nestanak ekonomskog srednjeg sloja sasvim logično vodi ka sužavanju i postupnom nestanku umjerenih političkih stranaka i nazora. Kako raste broj ekstremno zaknutih i izigranih, te kako raste moć odabranih koji su u mogućnosti presložiti društvenu stratifikaciju, rastu i ekstremizmi svake vrste. Za primjer: u Hrvatskoj jedan je šerif kupio i ni iz čega stvorio jednu društvenu skupinu, navijačku grupu jednoga sportskog kluba, koja – jasno – služi potkopavanju originalne navijačke grupe koja se usuđuje kritizirati šerifa. Slijede tuče, huliganizam, sramota. Što tek mogu sofisticiraniji, globalni moćnici? Zato u ovakvoj raspodjeli gdje ekonomsku moć ima šačica u odnosu na masu koja zbog brojnosti glasova ima političku moć, masa koristi svaku rijetku priliku koja joj se u demokratskom sustavu pruži kako bi iskazala nezadovoljstvo i svojim položajem i sustavom. Pitanje postaje nebitno: tko će biti predsjednik, želite li biti u EU, hoćete li promjenu ustava, jer je odgovor uvijek isti: nećemo ono što nam (ekonomski) moćnici serviraju kao „realnost“. Hoćemo suštu suprotnost! Hoćemo... Trumpa!

Nakon drugog svjetskog rata globalna je ekonomija ostvarila golemi rast. U prvom valu nakon rata koristi od rasta bile su među građanima ravnomjernije raspodijeljene zbog snažnih radničkih prava i sindikata. U osamdesetima jača ideologija liberalizma koja promovira globalizaciju. Govorilo se da se moramo osloboditi veriga nacionalnih granica, sklapati međunarodne trgovinske sporazume i tako pojačati protočnost kapitala, te privatizirati sve što treba (opet eufemizam za rasprodaju najvrjednijeg bogatim pojedincima). Globalizacija se, dakle, nametnula kao ekonomska dogma, štoviše – kao religija. Liberalna ideologija za prioritet stavlja rušenje barijera ekonomskim tokovima; nacija i nacionalno smatraju se zaostalom, a globalno nadmoćnim. Opet, Internet kao prvi informacijski koridor omogućio je raskrinkavanje stvarne ekonomske prakse i razotkrio je globalizaciju kao utrku za najkorumpiranijim vlastima, za najneuređenijim tržištima, potragu za najmanjim radnim pravima i najnižim ekološkim zahtjevima. Ekonomska je globalizacija postala planetarno nadmetanje u smanjenju plaća, u ismijavanju radničkih prava, u smanjenju ekoloških ograničenja, u podčinjenju društvenih interesa pojedinačnima, u poniženju ljudskog dostojanstva (primjerčić: ima poslodavaca kod kojih je normalan rad u pelenama zbog zabrane odlaska na pauzu). Radnici se bune zbog nejednake raspodjele koristi od njihova rada? Preselit ćemo proizvodnju ondje gdje se ne bune. Građani negoduju zbog onečišćenja? Odlepršat će tvornica ondje gdje se ne bune. I tako se dođe do odnosa u kojemu direktori u prosjeku imaju preko više od tristo puta veću plaću od svojih radnika.

Ljudima posvuda toga je dosta, i oni proziru i preziru ekonomsku igru u kojoj većina redovito gubi, a manjina (vlasnici korporacija i medija – a ujedno i upravitelji političkih struktura) redovito dobiva. Stvar je zapravo jednostavna; dobit od globalizirane, jeftinije proizvodnje ne prelijeva se u džepove izigranih, nego samo u džepove gazdi. Kad se zatvori tvornica automobila u Americi radnici dobiju otkaze, proizvodnja se preseli u Meksiko, no isti taj auto koji se sad uz jeftiniji rad proizvodi u

Meksiku ne postaje jeftiniji za kupnju u Americi. Za bivšeg radnika cijena tog auta ostaje praktično ista. Nikakav on pozitivni učinak ne osjeti od preseljenja tvornice! Razumljivo je da je Trump požnjeo glasove takvih. (Usput, upravo je objavljeno da je Ford pod pritiskom Trumpa odustao od izgradnje novog pogona u Meksiku, te da će umjesto toga otvoriti novih 700 radnih mjesta u Michiganu.) Jer, kad im se dopusti izraziti svoje mišljenje o nekom pitanju, kakvo god pitanje bilo, vojske gubitnika glasuju o onome što ih tišti, odgovaraju na pitanje koje nije ni postavljeno jer drugoga glasa nemaju. Ne glasuju nužno za Trumpa, za Brexit, nego glasuju protiv umrežene plutokracije koja je unaprijed uhljebila svoje praunuke plijenom ovršenim od „neobrazovane mase“.

Cinično, izbor većine koji je u skladu s interesima elite naziva se demokracijom, no kad se većina drzne gledati svoj interes a ne interese vlasnika korporacija, njihovih medija i političara, to se etiketira prizemnim populizmom. Stoga se i svaki glas za Brexit i za Trumpa (pa donekle u ovom kontekstu čak i za Most) može promatrati i kao glas naivaca upecanih na populističke priče. A može se promatrati i kao glas protiv dosadašnjih ekonomskih politika, kao glas za lokalno radno mjesto, kao vapaj gladnih i žednih za suštinskim promjenama. Veliko je pitanje hoće li promjene biti isporučene, ali većina je kriknula, to se zaniijekati ne može.

[Chang, A. C., & Li, P. (2015). Is Economics Research Replicable? Sixty Published Papers from Thirteen Journals Say 'Usually Not'.
<https://www.federalreserve.gov/econresdata/feds/2015/files/2015083pap.pdf>]

Da nije ovo bilo bi ono

Protuargumenti onima koji negoduju zbog modela globalizacije kakvome svjedočimo ističu neke druge uzroke nestanka radnih mjesta. Naime, da nisu pobjegli preko granice poslovi bi ionako nestali zbog razvoja tehnologije, informatike i robotike. Radno intenzivna proizvodnja posvuda nestaje. Kineski grad-tvornica Foxconn koji proizvodi za Samsung i Apple prije nekoliko mjeseci otpustio je 60.000 radnika i zamijenio ih robotima. Zatim, u mnogim državama ekonomska aktivnost seli se iz ruralnih krajeva u urbane. Sela odumiru posvuda, napućena su ostarjelim stanovništvom koje se na selu rodilo i ondje želi umrijeti, te opstaju još samo kroz agroturizam ili malu ekološku proizvodnju hrane. No, gradovi prosperiraju i ondje se otvaraju radna mjesta. Nadalje, potrošače se može dijelom smatrati krivima zbog nestanka domaćih radnih mjesta jer su u trgovini skloni štedjeti pola kune (koja im ne znači skoro ništa) odabirom jeftinijeg stranog proizvoda koji je podjednake kvalitete kao i domaći, nešto malo skuplji. Odabirom neznatnih ušteda favoriziraju se najjeftiniji proizvođači (poslodavci) ne razmišljajući o posljedicama jer svatko za sebe misli da je njegov maleni čin u globalu nebitan. Ali sve se to zbraja.

Premda prethodno zvuči sasvim plauzibilno ostaje onaj klasičan problem u društvenim znanostima, a taj je da se povijesni eksperiment ne može ponoviti. Ne da se prošlost vratiti i u istom kontekstu napraviti nešto drugo. Ne može se znati što bi se dogodilo da se nije učinio onaj ekonomski zaokret, ili da se učinio neki drugi. Može se samo pretpostavljati...